

شناسایی پیامدهای درک شده گردشگری توسط جامعه میزبان (مورد مطالعه: گردشگری شهری در اصفهان دهه ۹۰)

مینا جلالی

دکترای جامعه‌شناسی، کارشناس پژوهش، گروه مطالعات اجتماعی فرهنگی شهر، جهاددانشگاهی، واحد اصفهان، اصفهان، ایران

مهدی ژیانپور^۱

استادیار پژوهش، گروه مطالعات اجتماعی فرهنگی شهر، جهاددانشگاهی، واحد اصفهان، اصفهان، ایران

فصلنامه پژوهش‌های فضا و مکان در شهر، سال هفتم، شماره چهارم، پیاپی ۲۹، زمستان ۱۴۰۲، صص ۵ - ۱۷

چکیده

نگرش جامعه میزبان نسبت به توسعه گردشگری موضوعی است که به تازگی مورد توجه قرار گرفته است. جامعه میزبان را مجموعه‌ای از عوامل رسمی به‌عنوان مسئولان و کارگزاران حوزه گردشگری و عوامل غیررسمی، مانند ساکنان منطقه گردشگری تشکیل می‌دهند. ساکنان منطقه گردشگری در شهرها، شهروندانی‌اند که از رویدادها و اتفاقات شهری تأثیر می‌پذیرند. براین اساس، خواه‌ناخواه با گردشگران شهرشان وارد تعامل می‌شوند و از فرآیند گردشگری رایج در شهر ارزیابی خواهند داشت. در پژوهش حاضر سعی شده است با شناسایی فهم شهروندان از پیامدهای حضور گردشگران برای فضای شهری اصفهان، این فهم، توصیف و تحلیل شود. داده‌های این مطالعه ترکیبی مستخرج از دو طرح پژوهشی است که در سال‌های ۱۳۹۴ و ۱۳۹۶ انجام شده است. شهروندان ۱۵ تا ۶۵ ساله در مناطق پانزده‌گانه شهر اصفهان، جامعه مورد مطالعه در این دو پژوهش بوده‌اند. و شیوه گردآوری داده‌ها در هر دو پژوهش پیمایش است. نتایج پژوهش حاکی از آن است که شهروندان اصفهانی پیامدهای گردشگری را برای فضای شهری اصفهان شامل ده مضمون اصلی در دو بعد پیامدهای مثبت و پیامدهای منفی می‌دانند. این مضامین شامل «اشتغال‌زایی، بهبود کیفیت زندگی شهروندان، افزایش تعاملات فرهنگی، افزایش خدمات و امکانات در شهر و افزایش امنیت و کاهش جرم و جنایت» در بعد پیامدهای مثبت و «افزایش ترافیک در سطح شهر، افزایش قیمت‌ها و هزینه‌های زندگی، محدودیت بازدید از جاذبه‌های گردشگری برای شهروندان، محدودیت در استفاده از امکانات و خدمات شهری و افزایش آلودگی‌های زیست‌محیطی در مکان‌های توریستی» در بعد پیامدهای منفی است. ارزیابی شهروندان از این پیامدها نشان‌دهنده غلبه پیامدهای مثبت بر پیامدهای منفی است.

واژگان کلیدی: پیامدهای گردشگری، گردشگری شهری، جامعه میزبان، شهر اصفهان.

۱. ایمیل نویسنده مسئول: mehdizhianpour@gmail.com

گردشگری مجموعه فعالیت‌های برنامه‌ریزی برای سفر، سفر به مقصد، اقامت، بازگشت و حتی یادآوری خاطرات است که در جریان مسافرت یک گردشگر اتفاق می‌افتد. علاوه بر این فعالیت‌ها، اعمالی چون خرید کالاهای مختلف و تعامل با جامعه میزبان نیز از جمله فعالیت‌های گردشگری به حساب می‌آید (انصاری و اسدی، ۱۳۹۵: ۸۷). امروزه از گردشگری شهری به عنوان یکی از عوامل مهم توسعه اقتصادی، اجتماعی و رفاهی شهر و شهرنشینان یاد می‌شود. بدین منظور، مسئولان امور گردشگری و شهری به دنبال ارتقا و گسترش بسترهای گردشگری‌اند. البته توسعه صنعت گردشگری شهری تنها منوط به عملکرد مدیران و برنامه‌ریزان، پیشینه کهن و میراث گران‌بهای تاریخی و فرهنگی شهر، وجود اماکن فرهنگی و سرگرمی‌های متنوع نیست، بلکه شهروندان یک شهر نیز به عنوان یکی از مهم‌ترین گروه‌های ذی‌نفع در این عرصه مهم‌ترین گروه در میزبانانی از گردشگران محسوب می‌شوند که با نوع رفتار و نحوه پذیرایی از آن‌ها در ایجاد و ثبت لحظات خاطره‌انگیز یا آزاردهنده، برای مسافران، نقش آفرینی می‌کنند.

از دیدگاه جامعه‌شناسی، گردشگری مجموعه روابطی است که گردشگر در محل اقامت موقت خود، با انسان‌های ساکن در آن محل به وجود می‌آورد (حقیقی و همکاران، ۱۳۹۴: ۸۶۷). براین اساس، تعامل با شهروندان یک شهر به عنوان مهم‌ترین گروه در جامعه میزبان نیز جزئی از فرآیند گردشگری و عاملی اثرگذار در پیشرفت، سکون یا سقوط این فرآیند است؛ زیرا قضاوت گردشگران از ساکنان یک مقصد گردشگری و رضایت‌بخش بودن تعامل با آن‌ها یکی از عوامل مهم تأثیرگذار در ارزیابی گردشگران

از اقامت خوشایند در یک مکان است. از طرف دیگر، دیدگاه شهروندان در خصوص آثار ورود گردشگران بر شهرشان، چگونگی استفاده از امکانات و پتانسیل‌های گردشگری موجود و نحوه رفتار و تعاملات آنان با شهروندان، نگرش آنان نسبت به گردشگری، موافقت یا مخالفت با حضور گردشگران و پذیرش یا عدم پذیرش آن‌ها را در پی دارد.

براین اساس، این مطالعه با هدف شناسایی پیامدها و تهدیدات گردشگری برای فضای شهری اصفهان از دیدگاه شهروندان اصفهانی طراحی و اجرا شده است.

پیشینه پژوهش

مؤسسه تحقیقات توسعه اجتماعی ملل متحد نه بعد اساسی را، در تعریف مفهوم کیفیت زندگی در مقیاس جهانی، مطرح می‌کند که عبارت‌اند از: تغذیه، مسکن، بهداشت، آموزش، محیط فیزیکی، تأمین امنیت، پایداری اجتماعی، درآمد، تفریح و اوقات فراغت. گردشگری مفهومی برآمده از نیاز به تفریح و اوقات فراغت به عنوان یکی از ابعاد اساسی کیفیت زندگی است. در بستر کیفیت زندگی، گردشگری پایدار نیز با ارتقا و توسعه همه‌جانبه شرایط موجود در مقصد گردشگری به دنبال تأمین نیازهای جامعه میزبان و کسب رضایت آن‌هاست؛ شرایطی که به دنبال ایجاد برابری بین دو نسل و درون یک نسل، حفظ یکپارچگی، انسجام فرهنگی، ایجاد همبستگی اجتماعی، حفظ کیفیت محیط زیست و فراهم‌کننده تسهیلات و امکانات است (ابراهیم‌زاده و آقاسی‌زاده، ۱۳۸۸: ۱۰۹ به نقل از اجراشکوهی و همکاران، ۱۳۹۳)، به گونه‌ای که گردشگران بتوانند از سفر خود تجربه‌های ارزشمند و لذت‌بخشی کسب کنند و میزبانان آن‌ها نیز در جامعه محلی گردشگری را فرآیندی مثبت جهت ارتقای کیفیت زندگی خودشان فهم و تجربه کنند و به دنبال آن حامی گسترش و

توسعه گردشگری در محل سکونت خود باشند. گردشگری باکیفیت، زندگی مطلوبی را برای جامعه میزبان از طریق بالا بردن استانداردهای سطح زندگی، درآمدهای مالیاتی روزافزون، فرصت‌های شغلی بیشتر، درآمد سرانه بالا، تنوع اقتصادی، ارتقا و بهبود سطح تسهیلات فراغتی، ارتقای کیفیت و توسعه زیرساخت‌ها و خدمات عمومی در جامعه، تبادل فرهنگی، افزایش سطح آگاهی‌های مردم و گردشگران نسبت به یکدیگر به دنبال خواهد داشت (قدمی و علی‌قلی‌زاده، ۱۳۸۹: ۴-۶ به نقل از شیخ‌زاده، ۱۳۹۴) پژوهش‌های گوناگونی به بررسی این شاخص‌ها در فرآیند رشد و توسعه گردشگری و همچنین پیامد حضور گردشگران در شهرهای گردشگرپذیر پرداخته‌اند. در این بخش برخی از پژوهش‌هایی که دغدغه‌های موجود در گردشگری و پیامدهای آن را از منظرهای مختلف بررسی کرده‌اند، مرور می‌شود. این پژوهش‌ها با شناخت ظرفیت‌ها و محدودیت‌های شهری جهت جذب گردشگر، کیفیت گردشگری را باز و پیامدهای مثبت و منفی گردشگری را بررسی کرده‌اند.

روش پژوهش

در پژوهش حاضر از داده‌های دو طرح پژوهشی انجام‌شده در شهر اصفهان در سال‌های ۱۳۹۴ و ۱۳۹۶ استفاده شده است. نتایج به‌دست‌آمده از طرح انجام‌یافته در سال ۱۳۹۴ پرسش‌هایی را در زمینه پیامدهای گردشگری در ذهن پژوهشگران ایجاد کرد که به‌منظور پاسخ به این سؤالات در پژوهش انجام‌یافته در سال ۱۳۹۶ سؤالات دقیق‌تری در این زمینه و از همان جامعه آماری پرسیده شد، تا نتایج به‌دست‌آمده از پژوهش قبلی روشن‌تر و در نهایت تکمیل شود.

شیوه جمع‌آوری داده‌ها در این پژوهش‌ها پیمایش بوده؛ زیرا پیمایش بهترین روش موجود برای آن دسته از پژوهش‌هایی است که هدف آن جمع‌آوری داده‌های اصلی برای توصیف جمعیت‌های بسیار بزرگی است که نمی‌توان مستقیماً آن‌ها را مشاهده کرد.

جامعه آماری پژوهش «تعیین اولویت‌های راهبردی اصفهان (تارا)» شهروندان ۱۵ تا ۶۵ سال شهر اصفهان بودند که با بهره‌گیری از نمونه‌گیری خوشه‌ای، ۱۸۰۶ نفر از آن‌ها مورد مطالعه قرار گرفتند. جامعه آماری پژوهش «نظرسنجی خدمات ستاد هماهنگی خدمات سفرشهر اصفهان در سال ۱۳۹۶» نیز شهروندان ۱۵ تا ۶۵ سال شهر اصفهان بودند که با بهره‌گیری از نمونه‌گیری خوشه‌ای، ۸۶۴ نفر از آن‌ها مورد مطالعه قرار گرفتند.

در نمونه‌گیری این مطالعات، از مناطق پانزده‌گانه اصفهان، محلاتی را به‌صورت تصادفی انتخاب کردیم، سپس متناسب با حجم جمعیت هر محله، تعداد نمونه هر منطقه تعیین و داده‌ها از بین نمونه تعیین‌شده اخذ شد.

ابزار گردآوری داده‌ها پرسشنامه محقق‌ساخته با سؤالات بسته و باز است. به‌منظور توصیف و تحلیل داده‌ها در سؤالات باز از تکنیک تحلیل مضمون استفاده کرده‌ایم. براین اساس، ابتدا پاسخ سؤالات باز را در مورد کیفیت گردشگری شهر اصفهان کدگذاری کردیم و در ادامه، مضامین پایه (کدها و نکات کلیدی متن)، مضامین سازمان‌دهنده (مضامین به‌دست‌آمده از ترکیب و تلخیص مضامین پایه) و مضامین فراگیر (مضامین عالی‌دربگیرنده اصول حاکم بر متن به‌مثابه کل) را استخراج و شبکه مضامین فهم شهروندان را از گردشگری باکیفیت ترسیم کرده‌ایم. به‌منظور توصیف پاسخ سؤالات بسته و آزمون فرضیات پژوهش از

۱. تعیین اولویت‌های راهبردی اصفهان (تارا).

۲. نظرسنجی خدمات ستاد هماهنگی خدمات سفرشهر اصفهان در سال ۱۳۹۶.

جدول شماره (۱): پیشینه تجربی پژوهش

عنوان	پژوهشگران	سال	رویکرد	نتایج
تأثیر گردشگری بر کیفیت زندگی جوامع در مناطق مقصد گردشگری: یک مرور نظام‌مند	نوپیانی و ویراوان ^۱	۲۰۲۱	کیفی	گردشگری بر کیفیت زندگی جوامع محلی تأثیر دارد. به‌طور کلی، گردشگری بر بهبود اقتصاد، فرصت‌های شغلی، غرور مدنی، مبادلات فرهنگی و افزایش دسترسی به امکانات به شکل مثبتی مؤثر است. با این حال، حوزه‌هایی نظیر سلامتی، ایمنی، کیفیت محیط فیزیکی، هزینه زندگی، دسترسی به امکانات عمومی و روابط اجتماعی از گردشگری تأثیر منفی می‌پذیرد. جدا از آن، از انواع مشاغل موجود و سطح پایین درگیری جامعه در توسعه گردشگری نیز نارضایتی وجود دارد.
نگرش جامعه میزبان نسبت به توسعه گردشگری و گردشگری فرهنگی؛ مورد مطالعه: ناحیه لوئیس، جنوب انگلستان	ریتشی و اینکاری ^۲	۲۰۰۶	کمی	اگرچه ساکنان عموماً از توسعه گردشگری و توسعه گردشگری فرهنگی حمایت می‌کنند، در مورد منافع اقتصادی و اجتماعی درک‌شده تفاوت‌هایی در نظرات وجود دارد. به‌طور خاص، سطح درآمد و نزدیکی به مرکز توریستی از عوامل تأثیرگذار عمده بود. نتیجه‌گیری و توصیه‌هایی در مورد نیاز برنامه‌ریزان گردشگری برای توزیع گسترده‌تر مزایا و مشارکت ساکنان گروه‌ها و محلات اجتماعی-اقتصادی مختلف در برنامه‌ریزی و فعالیت‌های توسعه گردشگری ارائه شده است.
تأثیرات محیطی گردشگری	سونولو ^۳	۲۰۰۳	کیفی	رابطه بین گردشگری و محیط زیست پیچیده است. این شامل ده‌ها فعالیت جدید است که پتانسیل آسیب رساندن به محیط زیست را دارد. ایجاد زیرساخت‌های عمومی مانند جاده‌ها و فرودگاه‌ها و همچنین امکانات گردشگری، مانند استراحتگاه‌ها، هتل‌ها، رستوران‌ها، فروشگاه‌ها، زمین‌های گلف و اسکله‌های تفریحی، مسئول بسیاری از این اثرات است. اثرات منفی گردشگری در نهایت منابع زیست‌محیطی را، که بر آن متکی است، از بین می‌برد.
مرور نظام‌مند پیامدهای اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی گردشگری در ایران	بستان و همکاران	۱۳۹۶	کیفی	مرور ۱۶۴ مقاله علمی نشان می‌دهد گردشگری در ایران عمدتاً پیامدهای اجتماعی- فرهنگی و اقتصادی مثبت به دنبال داشته است؛ پیامدهای مثبتی چون اشتغال‌زایی، افزایش درآمد، رونق اقتصاد محلی، افزایش سطح آگاهی مردم، افزایش تعاملات اجتماعی و ارتقای کیفیت زندگی. در حالی که بیشترین پیامدهای منفی گردشگری در حوزه زیست‌محیطی بوده است؛ پیامدهایی چون: تغییر کاربری زمین‌های کشاورزی و مراتع و باغات، تخریب مناظر طبیعی، آلودگی محیطی و کاهش کیفیت محیط زیست.
تحلیل اثرات محیط‌های تأثیرگذار بر کاهش جذب گردشگر خارجی شهر اصفهان	نظریان و مختاری ملک‌آبادی	۱۳۹۵	کمی	میان ضعف محیط‌های گردشگری شهر اصفهان و کاهش جذب گردشگر خارجی رابطه معنادار و مستقیمی وجود دارد؛ بدین معنا که ضعف محیط‌های گردشگری کاهش جذب گردشگر خارجی را به همراه دارد. همچنین ضعف محیط سیاسی- قانونی بیشترین سطح اثرگذاری بر کاهش جذب گردشگر و ضعف محیط اقتصادی در پایین‌ترین سطح قرار داشته است.
بررسی مشکلات و موانع توسعه صنعت گردشگری در شهر اصفهان از دیدگاه گردشگران	حقیقی و همکاران	۱۳۹۴	کمی	چهار عامل برنامه‌ریزی و سرمایه‌گذاری، ساختار زیربنایی، فرهنگی، آموزشی و اطلاع‌رسانی نامناسب مشکلات مؤثر در توسعه صنعت گردشگری شهر اصفهان است.

1. Nopiyani & Wirawan
2. Ritchie & Inkari
3. Sunlu

عنوان	پژوهشگران	سال	رویکرد	نتایج
تحلیلی بر وضعیت زیرساخت‌های گردشگری در شهر اصفهان (با تأکید بر هتل‌ها)	وارثی و همکاران	۱۳۹۰	کمی	مهم‌ترین نقاط قوت هتل‌های شهر اصفهان دسترسی مناسب آن‌ها به مراکز تفریحی، تاریخی و تجاری و مهم‌ترین نقاط ضعف هتل‌های این شهر نبود تجهیزات و وسایل خدماتی و همچنین افراد آموزش‌دیده و معرب در زمینه خدمات‌رسانی مناسب به گردشگران است. نبود هتل‌ها و مسافرخانه‌ها برای گروه‌های کم‌درآمد و نبود اتاق‌های خالی در برخی از ایام سال نیز به‌عنوان تهدیدهای صنعت هتلداری شهر اصفهان محسوب می‌شوند. نتایج دیگر این پژوهش نیز حاکی از آن است که بین خدمات ارائه‌شده از جانب هتل‌های شهر اصفهان و امکان سکونت مجدد در این هتل‌ها رابطه معنادار نسبتاً بالا و بین امکانات و خدمات گردشگری با سفرهای مجدد گردشگران به این شهر نیز رابطه معنادار پایین‌تر از حد متوسط وجود دارد. به‌عبارت‌دیگر، هرچه میزان رضایت‌مندی از هتل‌ها بیشتر باشد، امکان سکونت مجدد در این هتل‌ها بیشتر می‌شود. هرچه خدمات‌رسانی به مسافران بیشتر باشد، امکان مسافرت مجدد آن‌ها به شهر اصفهان نیز زیادتر می‌شود.
شناسایی مزیت‌های رقابتی در صنعت گردشگری به‌منظور جذب گردشگران خارجی مورد مطالعه استان اصفهان	کاظمی و همکاران	۱۳۸۹	ترکیبی	از منظر مدیران بخش گردشگری سازمان میراث فرهنگی استان اصفهان و دفاتر خدماتی گردشگری و تورگردانان، موانع جذب گردشگران کاهش موانع موجود در محیط داخل و محیط نزدیک صنعت گردشگری استان اصفهان، بر ایجاد مزیت رقابتی تأثیر دارد؛ کاهش موانع موجود در محیط دور و کلان نیز بر ایجاد مزیت رقابتی تأثیر داشته و می‌توان با رفع موانع موجود علاوه بر تقویت نقاط قوت، نقاط ضعف و تهدیدات را تحدید و از فرصت‌های پیش‌روی این صنعت به‌خوبی استفاده کرد.
سنجش کیفیت و ظرفیت گردشگری شهری براساس الگوی رفتاری گردشگران و جامعه میزبان، نمونه موردی: شهر اصفهان	سیف‌الدینی و همکاران	۱۳۸۹	کمی	از دید گردشگران، تسهیلات و زیرساخت‌های گردشگری شهر اصفهان هنوز در حال توسعه است، ظرفیت پذیرش و کیفیت گردشگری بیش از ظرفیت پذیرش بالفعل این شهر است و شهر اصفهان در مرحله‌ای قرار گرفته است که به تدریج آثار مخرب محیطی و اجتماعی-اقتصادی آن از سوی گردشگران درک می‌شود. به‌دلیل اینکه حجم ورودی گردشگران بیش از ظرفیت پذیرش کالبدی شهر است جامعه میزبان نیز تأثیرات نامطلوب و منفی گردشگری را در ابعاد مختلف اقتصادی، اجتماعی، محیطی و کالبدی احساس کرده است. از دیگر سو، کیفیت تجربه گردشگری نیز در شهر اصفهان رو به کاهش است و تنها وجود جاذبه‌های بااهمیت در این شهر باعث جذب گردشگران شده است، درحالی‌که امکانات و تسهیلات موجود گردشگری نتوانسته است نقش مناسبی در این میان ایفا کند.

نرم‌افزار کامپیوتری SPSS و خروجی آماره‌های توصیفی و تحلیلی استفاده کرده‌ایم.

یافته‌های پژوهش

یافته‌های گزارش‌شده در این مطالعه تنها بخشی از ادراکات شهروندان اصفهانی از گردشگری باکیفیت در شهر اصفهان است. به عبارت دقیق‌تر در طرح پژوهشی «تعیین اولویت‌های راهبردی اصفهان (تارا)» با طرح پرسشی باز از شهروندان اصفهانی خواسته شده است

که دغدغه‌های خود را در مورد «گردشگری باکیفیت» در قالب سه اولویت بیان کنند. پس از جمع‌آوری دغدغه‌های بیان‌شده، آن‌ها کدگذاری و در قالب شبکه مضامینی متشکل از مضامین پایه، سازمان‌دهنده و فراگیر توصیف شدند. فهم شهروندان مشارکت‌کننده در آن مطالعه، از کیفیت «گردشگری» شهر اصفهان در قالب چهار مضمون فراگیر «تمهیدات، ملزومات، تهدیدات و پیامدها» صورت‌بندی شده است. برای

ارزیابی این مضامین در پژوهش «نظرسنجی خدمات ستاد هماهنگی خدمات سفرشهر اصفهان در سال ۱۳۹۶» مجموعه سؤالاتی با محوریت این مضامین طراحی و در معرض داوری شهروندان گذاشته شد تا شناخت دقیق‌تر و جامع‌تری از پیامدهای گردشگری از منظر شهروندان شهر اصفهان به دست آید. در این مقاله ده مضمون فراگیر پیامدها به همراه نتایج به دست آمده از فهم شهروندان از پیامدهای گردشگری در پژوهش دوم استفاده شده است.

۴-۱- پیامدهای گردشگری

گردشگری پیامدهای گوناگونی بر مقصد و جامعه میزبان بر جای می‌گذارد. این اثرات طیف گسترده‌ای از اثرات فرهنگی، اقتصادی، سیاسی و یا زیست‌محیطی را شامل می‌شود. اثراتی چون رونق کسب‌وکار محلی، تغییر در رفتار، نظام ارزشی، ساختار جمعیت، سبک زندگی و روابط خانوادگی جامعه میزبان (شیخ‌زاده، ۱۳۹۴: ۵۲). پیامدهای گردشگری، برساخته ده مضمون سازمان‌دهنده «اشتغال‌زایی، بهبود کیفیت زندگی شهروندان، افزایش تعاملات فرهنگی، افزایش خدمات و امکانات در شهر و افزایش امنیت و کاهش جرم و جنایت» در بعد پیامدهای مثبت و «افزایش ترافیک در سطح شهر، افزایش قیمت‌ها و هزینه‌های زندگی، محدودیت بازدید از جاذبه‌های گردشگری برای شهروندان، محدودیت در استفاده از امکانات و خدمات شهری و افزایش آلودگی‌های زیست‌محیطی در مکان‌های توریستی» در بعد پیامدهای منفی است که در ادامه توضیح داده‌ایم.

- اشتغال‌زایی: شهروندان مشارکت‌کننده، در این زمینه به نقش گردشگری در رشد اقتصاد محلی اشاره کرده‌اند. آن‌ها بر این باورند که با رشد گردشگری، ساکنان محلی می‌توانند از افزایش درآمد از طریق

«دستمزد و حقوق بالاتر، افزایش فروش محصولات و خدمات محلی، ایجاد شغل حتی تا سطح مشاغل غیررسمی و کسب‌وکارهای خرده‌فروشی و ارتقای مهارت‌ها» بهره‌مند شوند.

- بهبود کیفیت زندگی شهروندان: یکی از نتایج اشتغال‌زایی بهبود کیفیت زندگی شهروندان است. به جز ایجاد شغل، شهروندان اصفهانی معتقدند رشد گردشگری باکیفیت می‌تواند موجب «توسعه زیرساخت‌هایی مانند جاده‌ها، حمل‌ونقل عمومی، بهبود خدمات عمومی و شهری، مانند مراقبت‌های بهداشتی، آموزش و مدیریت زباله، مزایای اجتماعی، مانند افزایش غرور مدنی، احساس اجتماعی و بهبود سلامت روان» شود که همگی به بهبود کیفیت زندگی شهروندان منجر می‌شود.

- افزایش تعاملات فرهنگی: شهروندان در این مطالعه یکی از ابعاد مثبت رشد گردشگری را ارتقای درک بین فرهنگی از طریق تبادل بین مردم محلی و بازدیدکنندگان می‌دانند. شهروندان به نقش «برنامه‌ها، رویدادها و جشنواره‌ها، درگیری و تعامل محلی بین شهروندان و گردشگران، تجربه‌های مشترک مثل یادگیری مشترک زبان، غذا و لباس» در افزایش تعاملات و در نتیجه فهم بین فرهنگی اشاره کرده‌اند.

- افزایش خدمات و امکانات در شهر: همان‌طور که پیشتر گفتیم، شهروندان در سطح مضامین سازمان‌دهنده برای بهبود کیفیت زندگی به بهبود خدمات عمومی و شهری اشاره کردند. اما این مضمون با درون‌مایه‌هایی چون «بهبود خدمات عمومی، مانند مراقبت‌های بهداشتی، آموزشی و بهداشتی، معرفی امکانات جدید مانند تأسیسات هنری عمومی، اجراکنندگان خیابانی و رویدادهای فرهنگی، توسعه سیستم‌های حمل‌ونقل مناسب برای مردم محلی و گردشگران، تهیه و تدارک

طیف وسیع تری از گزینه‌های غذایی برای مردم محلی و گردشگران، افزایش سرمایه‌گذاری در اقدامات ایمنی و امنیتی، بهبود دسترسی افراد دارای معلولیت و توسعه خدمات اطلاعاتی و زیرساخت‌های ارتباطی» به شکل مستقل هم حائز اهمیت است.

- افزایش امنیت و کاهش جرم و جنایت: از نظر پاسخگویان رشد گردشگری باکیفیت می‌تواند از طریق «افزایش حضور پلیس، افزایش رصد و توجه رسانه‌ها، سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های امنیتی، مانند دوربین‌های مداربسته، هشدارها و سیستم‌های واکنش اضطراری حضور گردشگران، و افزایش روشنایی شهر» فضای شهری و جوامع میزبان را تحت تأثیر قرار دهد.

- افزایش ترافیک در سطح شهر: مهم‌ترین دغدغه‌ی برساننده این پیامد نزد شهروندان ازدحام در نقاط مهم گردشگری و به تبع آن کل شهر است. این مضمون می‌تواند در بردارنده مضامینی چون «کمیاب شدن فضای پارک در شهر، افزایش تقاضا برای تاکسی و خدمات سواری و افزایش تردد ماشین‌های شخصی و کرایه‌ای» نیز باشد. به‌طور کلی، این مضمون عبارت است از نگرانی در خصوص «ترافیک ناشی از وجود گردشگران، شلوغ شدن شهر با ورود گردشگران و مشکلات فضایی ناشی از وجود گردشگران».

- افزایش قیمت‌ها و هزینه‌های زندگی: شهروندان مشارکت‌کننده در این مطالعه بر این باورند که رشد گردشگری از طریق «افزایش قیمت‌ها ناشی از تقاضای کالاها و خدمات توسط گردشگران با قیمت‌های بالاتر نسبت به افراد محلی، افزایش هزینه‌های تملک و اجاره مسکن به‌علت افزایش تقاضا و افزایش هزینه‌های دولتی و عمومی ناشی از افزایش حجم خدمات» باعث افزایش هزینه‌های زندگی می‌شود.

- محدودیت بازدید از جاذبه‌های گردشگری برای شهروندان: تعداد بالای گردشگران به ازدحام بیش از حد منجر می‌شود و دسترسی شهروندان به جاذبه‌های محبوب، فضاهای عمومی و خدمات ضروری را دشوار می‌کند. همچنین با افزایش تقاضای گردشگران، قیمت کالاها و خدمات افزایش می‌یابد و پرداخت هزینه فعالیت‌ها و جاذبه‌هایی را که قبلاً از آنها لذت می‌بردند، برای شهروندان چالش‌برانگیز می‌کند. بیانات مشارکت‌کنندگان در خصوص «ازدحام و ترافیک، هجوم گردشگران و تخریب میراث فرهنگی و محیط طبیعی» را نیز می‌توان در همین دسته قرار داد.

- محدودیت در استفاده از امکانات و خدمات شهری: رشد گردشگری بر زیرساخت‌های محلی، مانند سیستم‌های حمل و نقل، خدمات شهری و خدمات عمومی فشار وارد می‌کند که می‌تواند بر زندگی روزمره شهروندان تأثیر منفی بگذارد. شهروندان بر این باورند که هجوم و ازدحام گردشگران در بافت تاریخی و فرهنگی اصفهان به‌ویژه در ایام پیک، به «محدودیت در استفاده از امکانات عمومی، مانند سرویس‌های بهداشتی، رستوران‌ها و مغازه‌ها، محدودیت در استفاده از سیستم‌های حمل و نقل عمومی، دسترسی محدود به فضاهای عمومی، گرفتگی و ازدحام در خیابان‌ها و جاده‌ها» منجر می‌شود.

- افزایش آلودگی‌های زیست‌محیطی در مکان‌های توریستی: یکی از نگرانی‌های دیگر شهروندان تخریب محیط طبیعی است. این نگرانی بر ساخته «تولید زباله از جمله بطری‌های پلاستیکی، بسته‌بندی مواد غذایی و سایر مواد غیرقابل تجزیه زیستی، آلودگی‌های زیست‌محیطی اعم از آلودگی آب، آلودگی هوا، آلودگی صوتی و آلودگی نوری» است. شهروندان همچنین نگران «مصرف منابع از جمله آب، انرژی و

جدول شماره (۲): تحلیل عاملی اکتشافی ارزیابی شهروندان از پیامد حضور گردشگران در شهر اصفهان

نام عامل کشف شده	گویه	بارهای عاملی	ویژه مقدار	درصد واریانس	درصد واریانس جمعی	KMO	بارتلت
افزایش مخاطرات شهری	افزایش ترافیک در سطح شهر	۰,۸۳	۱,۸۹	۱۶,۳۶	۱۶,۳۶	۰,۶	۰,۰۰۰
	افزایش قیمت‌ها و هزینه‌های زندگی	۰,۷۰۰					
	های افزایش آلودگی زیست محیطی در مکان‌های توریستی	۰,۶۵۰					
محدود شدن امکانات شهر	محدودیت بازدید از جاذبه‌های گردشگری برای شهروندان	۰,۷۷۰	۱,۵۰	۱۵,۱۲	۳۱,۴۸		
	محدودیت در استفاده از امکانات و خدمات شهری	۰,۸۱۰					
ارتقای کیفیت زندگی در شهر	اشتغال‌زایی	۰,۷۶۰	۱,۳۸	۱۴,۳۴	۴۵,۸۲		
	بهبود کیفیت زندگی	۰,۶۹					
	افزایش تعاملات فرهنگی	۰,۴۸					
افزایش خدمات و امنیت شهر	افزایش خدمات و امکانات در شهر	۰,۷۲۰	۰,۹۶۰	۱۱,۶۴	۵۷,۴۶		
	افزایش امنیت و کاهش جرم و جنایت	۰,۶۰۰					

سوخت و آسیب به زیستگاه‌های طبیعی شهر» هستند.

۴-۲- ارزیابی شهروندان از پیامد حضور گردشگران در شهر اصفهان

در پژوهش سال ۱۳۹۶ «نظرسنجی خدمات ستاد هماهنگی خدمات سفر شهر اصفهان» این ده مضمون در قالب گویه‌هایی در معرض ارزیابی شهروندان اصفهانی قرار گرفت. به منظور تحلیل گویه‌های مذکور با استفاده از تحلیل عاملی اکتشافی، این پیامدها در چهار عامل، دسته‌بندی و عوامل استخراج شده و تحت عناوین «افزایش مخاطرات شهری»، «محدود شدن امکانات شهر»، «ارتقای کیفیت زندگی» و «افزایش

خدمات و امنیت شهر» نام‌گذاری شد.

بر اساس یافته‌های گزارش شده در جدول، مقدار ۵۷/۴۶ درصد واریانس جمعی به دست آمده حاکی از آن است که بیش از ۵۷ درصد از واریانس کل ۱۰ گویه را این چهار عامل تبیین کرده است. ویژه مقدار هر کدام از عوامل به غیر از عامل آخر (افزایش خدمات و امنیت شهر)، بیشتر از یک و قابل قبول است. لازم به ذکر است که مقدار ویژه افزایش خدمات و امنیت شهر نیز، از آنجایی که ۰/۹۶ و نزدیک به یک است، با کمی اغماض قابل قبول است. همچنین مقدار KMO (برابر با ۰/۶) حاکی از آن است که تعداد نمونه (تعداد

جدول شماره (۳): آماره‌های توصیفی شاخص‌های ارزیابی شهروندان از پیامد حضور گردشگران

تأثیرات	شاخص	میانگین	انحراف معیار	واریانس	دامنه	کمترین مقدار	بیشترین مقدار
منفی	افزایش مخاطرات شهری	۲,۶۱	۰,۹۰	۸۱	۵	۰	۵
	محدود شدن امکانات شهر	۳,۲۴	۱,۰۱	۱,۰۱	۵	۰	۵
مثبت	ارتقای کیفیت زندگی	۳,۱۶	۰,۷۳	۰,۵۳	۴	۱	۵
	افزایش خدمات و امنیت شهر	۳,۱۹	۰,۸۲	۰,۶۷	۴	۱	۵

جدول شماره (۴): مقایسه میانگین شاخص‌های ارزیابی شهروندان از پیامد حضور گردشگران بر شهر اصفهان

حد وسط (مقدار نظری) = ۳						میانگین	شاخص
فاصله اطمینان ۹۵ درصد تفاوت‌ها		تفاوت میانگین	معناداری	درجه آزادی	آماره T		
بالا	پایین						
۰,۲۴	۰,۱۳	۰,۱۹	۰,۰۰	۸۵۴	۶,۶۹	۳,۱۹	افزایش خدمات و امنیت شهر
۰,۲۱	۰,۱۱	۰,۱۶	۰,۰۰	۸۶۲	۶,۳۳	۳,۱۶	ارتقای کیفیت زندگی
۰,۳۱	۰,۱۸	۰,۲۴	۰,۰۰	۸۶۳	۷,۰۹	۳,۲۴	محدود شدن امکانات شهر
-۰,۳۳	-۰,۴۵	-۰,۳۹	۰,۰۰	۸۶۳	-۱۲,۶۲	۲,۶۱	افزایش مخاطرات شهری

مثبت (شامل شاخص‌های ارتقای کیفیت زندگی و افزایش خدمات و امنیت شهر) در نظر گرفت.

۴-۳- وضعیت شاخص‌های پیامد حضور گردشگران در جامعه مورد مطالعه

به منظور بررسی وضعیت شاخص‌های پیامد حضور گردشگران، ابتدا آماره‌های توصیفی آن‌ها از جمله میانگین، بیشترین مقدار، کمترین مقدار، واریانس و انحراف معیار بررسی و پس از آن، شاخص‌های مذکور با مقدار نظری مقایسه شد.

همان گونه که در جدول زیر مشاهده می‌کنید، تمامی شاخص‌ها، مقداری بین ۰ تا ۵ داشته‌اند. همچنین مقدار میانگین همه شاخص‌ها به جز شاخص افزایش

پاسخگویان) برای انجام تحلیل عاملی کفایت می‌کند و مقدار صفر آزمون بارتلت نیز نشان‌دهنده معنادار بودن عامل‌های به دست آمده و وجود همبستگی بین گویه‌هاست. همچنین بارهای عاملی گویه‌ها نیز بالاتر از مقدار قابل قبول (۰/۴) و نشان‌دهنده آن است که گویه‌ها سنجه قابل قبولی برای تعریف عامل‌های چهارگانه زیر هستند.

بر اساس تحلیل عاملی اکتشافی انجام شده در مورد پیامدهای حضور گردشگران، دو پیامد کلی حضور گردشگران بر شهر اصفهان را می‌توان در قالب پیامدهای منفی (شامل شاخص‌های افزایش مخاطرات شهری و محدود شدن امکانات شهر) و پیامدهای

جدول شماره (۵): آزمون رابطه بین شاخص‌های ارزیابی شهروندان از پیامد حضور گردشگران در شهر اصفهان

متغیرها	ضریب همبستگی پیرسون	سطح معناداری
افزایش خدمات و امنیت شهر و ارتقای کیفیت زندگی	۰,۱۶	۰,۰۰
افزایش خدمات و امنیت شهر و محدود شدن امکانات شهر	-۰,۲۱	۰,۰۰
افزایش خدمات و امنیت شهر و افزایش مخاطرات شهری	-۰,۱۰	۰,۰۰
ارتقای کیفیت زندگی و محدود شدن امکانات شهر	-۰,۰۴	۰,۲۴
ارتقای کیفیت زندگی و افزایش مخاطرات شهری	-۰,۰۳	۰,۴۱
محدود شدن امکانات شهر و افزایش مخاطرات شهری	۰,۱۳	۰,۰۰

و خدمات شهری به‌عنوان پیامدهایی منفی می‌شود. همچنین از نظر شهروندان اصفهانی پیامدهای مثبت حضور گردشگران در زمینه ارتقای کیفیت زندگی (اشتغال‌زایی، بهبود کیفیت زندگی و افزایش تعاملات فرهنگی) و افزایش خدمات و امنیت شهر (افزایش خدمات و امکانات در شهر و افزایش امنیت و کاهش جرم و جنایت) بیش از حد متوسط است.

در جدول شماره (۵)، رابطه ارزیابی پیامدهای مثبت حضور گردشگران (ارتقای کیفیت زندگی، افزایش خدمات و امنیت شهر) و پیامدهای منفی حضور گردشگران (افزایش مخاطرات شهری، محدود شدن امکانات شهر) بررسی شده است. همان‌گونه که مشاهده می‌کنید، سطوح معناداری به‌دست آمده برخی رابطه‌ها بیشتر از ۰/۰۵ است که نشان‌دهنده عدم همبستگی و عدم رابطه میان آنهاست.

از بین ضرایب همبستگی معنادار، همبستگی افزایش خدمات و امنیت شهر با ارتقای کیفیت زندگی (۰/۱۶) و همچنین همبستگی میان محدود شدن امکانات شهر با افزایش مخاطرات شهری (۰/۱۳) مثبت و ضعیف است. بدین معنا که شهروندان اصفهانی بر این باورند که هرچقدر خدمات و امنیت شهر بیشتر

مخاطرات شهری بالاتر از حد وسط است. در این بین، شاخص محدود شدن امکانات شهری بالاترین و شاخص افزایش مخاطرات شهری پایین‌ترین میانگین را به خود اختصاص داده است.

در جدول زیر میانگین شاخص‌های به‌دست آمده از تحلیل عامل اکتشافی با استفاده از آزمون t تک‌متغیره با مقدار نظری سه (حد وسط طیف پنج‌قسمتی عامل‌ها) مقایسه شده است. سطح معناداری به‌دست آمده (صفر و کمتر از ۰/۰۵) حاکی از آن است که میانگین کلیه شاخص‌ها، به‌جز افزایش مخاطرات شهری، از مقدار نظری در نظر گرفته شده بیشترند. از آنجایی که میانگین شاخص افزایش مخاطرات شهری به‌عنوان پیامدی منفی پایین‌تر از حد متوسط است؛ بدین معناست که از نظر شهروندان حضور گردشگران در شهر اصفهان کمتر از حد متوسط، باعث افزایش ترافیک در سطح شهر، افزایش قیمت‌ها و هزینه‌های زندگی و افزایش آلودگی‌های زیست‌محیطی در مکان‌های توریستی می‌شود. در مقابل، شهروندان اصفهانی بر این باورند که حضور گردشگران بیش از حد متوسط باعث محدودیت بازدید از جاذبه‌های گردشگری برای شهروندان و محدودیت در استفاده از امکانات

شود، کیفیت زندگی در شهر بالاتر خواهد رفت و با افزایش مخاطرات شهری استفاده از امکانات شهری نیز محدودتر خواهد شد.

همبستگی میان افزایش خدمات و امنیت شهر با افزایش مخاطرات شهری (۰/۱۰-) و همبستگی افزایش خدمات و امنیت شهر با محدود شدن امکانات شهر (۰/۲۱-) منفی و ضعیف است. این ضرایب همبستگی منفی نشان‌دهنده آن است که از نظر شهروندان اصفهانی هرچه خدمات و امنیت شهری افزایش یابد، محدودیت استفاده از امکانات و مخاطرات شهری کمتر می‌شود.

نتیجه‌گیری

اصفهان از یک سو، به‌عنوان یک شهر تاریخی همیشه‌میزبان گردشگران از سراسر ایران و جهان بوده است و شهروندان اصفهانی در برخی اوقات سال، تجربه حضور گردشگر و تعامل با آن را دارند، ازسوی دیگر، این شهروندان به‌عنوان ساکنان یک محیط و اجتماع محلی، خواهان حفظ برخی ارزش‌ها و ویژگی‌های شهری مانند امنیت، دسترس‌پذیری و تمیزی آن هستند. این شهروندان مسلماً به‌عنوان مهم‌ترین گروه ذی‌نفع در حوزه گردشگری دیدگاه‌ها و ارزیابی‌هایی در این زمینه دارند که آگاهی و شناخت نسبت به آن‌ها می‌تواند بسیاری از پیش‌فرض‌های رسمی آکادمیک و مدیریتی را تدقیق، تکمیل یا تصحیح کند. پژوهش حاضر نیز، به‌منظور شناخت دیدگاه‌های این گروه غیررسمی، ابتدا درصدد شناخت فهم شهروندان از یک گردشگری باکیفیت در شهر بوده و در ادامه به تشریح دیدگاه آنان در زمینه پیامدهای گردشگری پرداخته است.

یافته‌های پژوهش‌های پیشین حاکی از آن است که میان چرخه حیات گردشگری و احتمال افزایش اثرات

بسیار خواهد بود. بدین معنا که در مرحله اولیه توسعه گردشگری، معمولاً مقدار زیادی از آرزوها و اشتیاق ساکنان مقصد به‌دلیل فواید اقتصادی درک‌شده برآورد می‌شود، ولی در مراحل بعد، به‌دلیل بروز تغییرات ناخوشایند در محیط طبیعی و نوع گردشگرانی که جذب شده‌اند، درک و تصور مردم از اثرات گردشگری به تدریج منفی می‌شود. معمولاً در مرحله اولیه توسعه گردشگری، فواید اقتصادی بیشتر نمود پیدا می‌کنند، ولی در مراحل بعد توسعه در مقیاس انبوه و کنترل‌نشده، هزینه‌های اجتماعی و محیطی نیز جلوه‌گر می‌شوند (شیخ‌زاده، ۱۳۹۴: ۵۶) این موضوع در پیمایش ابتدایی پژوهش حاضر نیز مشاهده شد و شهروندان اصفهانی در کنار پیامدهای مثبت به ازدحام، ترافیک ناشی از وجود گردشگران، شلوغ شدن شهر با ورود گردشگران و مشکلات فضایی ناشی از وجود گردشگران و همچنین تأثیرگذاری بر محیط طبیعی و فرهنگ بومی به‌عنوان پیامدهای منفی گردشگری در شهر اصفهان اشاره کردند.

پژوهشگران پژوهش حاضر تصمیم گرفتند به‌منظور بررسی بیشتر ارزیابی شهروندان اصفهانی از پیامدهای گردشگری (اعم از مثبت و منفی) این موضوع را در پیمایشی دیگر در سال ۱۳۹۶ بررسی کنند؛ زیرا متناسب با عوامل مختلفی، چون اهمیت فعالیت گردشگری محلی، ظرفیت گردشگران و فعالیت‌های آن‌ها، استحکام‌سازی محیط‌زیست محلی و اقتداربانی فرهنگ و سنن محلی، سطح تأثیرات گردشگری و ارزیابی از پیامدهای آن ممکن است تغییر یابد و ساکنان جامعه میزبان گردشگری را به‌دلیل پتانسیل‌های آن، مانند اشتغال‌زایی، تولید درآمد و ارتقای تسهیلات و زیرساخت‌های عمومی، مقوله‌ای مثبت ارزیابی کنند. پس بهتر است هم پیامدهای منفی و هم پیامدهای

مثبت گردشگری بررسی شوند. نتایج پیمایش سال ۱۳۹۶ حاکی از آن بود که شهروندان اصفهانی پیامدهای مثبت حضور گردشگران در زمینه ارتقای کیفیت زندگی و افزایش خدمات و امنیت شهر بیش از حد متوسط است. از بین دو پیامد کلان منفی (افزایش مخاطرات شهری و محدود شدن امکانات شهری)، اگرچه شهروندان اصفهانی حضور گردشگران در شهر اصفهان را بیشتر از حد متوسط باعث محدود شدن امکانات شهری (محدودیت بازدید از جاذبه‌های گردشگری برای شهروندان و محدودیت در استفاده از امکانات و خدمات شهری) ارزیابی کرده‌اند، اما در مقابل، به میزان کمتر از حد متوسط، حضور گردشگر را عاملی جهت افزایش مخاطرات شهری (باعث افزایش ترافیک در سطح شهر، افزایش قیمت‌ها و هزینه‌های زندگی و افزایش آلودگی‌های زیست‌محیطی در مکان‌های توریستی) می‌دانند. براین اساس، اگرچه از دید شهروندان حضور گردشگر در شهر اصفهان ممکن است پیامدهایی منفی به دنبال داشته باشد، اما پیامدهای مثبت آن بیش از پیامدهای منفی خواهد بود و به اشتغال‌زایی، بهبود کیفیت زندگی، افزایش تعاملات فرهنگی، افزایش خدمات و امکانات در شهر، افزایش امنیت و کاهش جرم و جنایت منجر خواهد شد.

منابع

۱. ابراهیم‌زاده، عیسی، عبدالله، آقاسی‌زاده (۱۳۸۸)، «تحلیل عوامل مؤثر بر گسترش گردشگری در ناحیه ساحلی چابهار با استفاده از دل راهبردی SWOT»، نشریه مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای، شماره ۱، صص ۱۰۷-۱۲۸.
۲. اجزاشکوهی، محمد، بوذرجمهری، خدیجه، ایستگلدی، مصطفی، مودودی، مهدی (۱۳۹۳)، «بررسی اثرات گردشگری بر کیفیت زندگی جامعه میزبان (نمونه مطالعاتی: شهر بندرترکمن)»، فصلنامه فضای جغرافیایی،

۳. انصاری، آذرنوش، اسدی، علی (۱۳۹۵)، «ارزیابی وفاداری گردشگر به مقصد با رویکرد داده‌کاوی گردشگران داخلی شهر اصفهان»، فصلنامه مطالعات مدیریت گردشگری، سال یازدهم، شماره ۳۵، صص ۸۵-۱۰۵.
۴. بستان، زهرا، عظیمی‌هاشمی، مژگان، میرزایی، حسین، اصغری، هادی (۱۳۹۶)، «مرور نظام‌مند پیامدهای اقتصادی و زیست‌محیطی گردشگری در ایران»، فصلنامه میراث گردشگری، دوره ۲، شماره ۵، صص ۱۶۷-۱۸۸.
۵. حقیقی، محمد، روشندل اربطانی، طاهر، صالحی، علی (۱۳۹۴)، «بررسی مشکلات و موانع توسعه صنعت گردشگری در شهر اصفهان از دیدگاه گردشگران»، مدیریت بازرگانی، دوره ۷، شماره ۴، صص ۸۶۵-۸۸۰.
۶. سیف‌الدینی، فرانک، شعبانی‌فرد، محمد، حسینی، علی، رشیدی، مصطفی (۱۳۸۹)، «سنجش کیفیت و ظرفیت گردشگری شهری براساس الگوی رفتاری گردشگران و جامعه میزبان (نمونه موردی: شهر اصفهان)»، پژوهش‌های جغرافیای انسانی، شماره ۷۱، صص ۶۷-۸۸.
۷. شیخ‌زاده، ابراهیم (۱۳۹۴)، «مدل‌سازی عوامل مؤثر در بهبود کیفیت زندگی با تأکید بر تأثیرات توسعه صنعت گردشگری (مطالعه موردی: شهر تهران)»، مجله مطالعات توسعه اجتماعی ایران، سال هشتم، شماره اول، صص ۵۱-۶۵.
۸. قدمی، مصطفی، علیقلی‌زاده فیروزجایی، ناصر (۱۳۹۱)، «ارزیابی توسعه گردشگری مقصد در چهارچوب پایداری (نمونه مورد مطالعه: دهستان تمشک شهرستان تنکابن)»، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، سال ۲۷، شماره ۱، صص ۸۰-۱۰۴.
۹. کاظمی، علی، صنایعی، علی، رنجبریان، بهرام، آذربایجانی، کریم (۱۳۸۹)، «شناسایی مزیت‌های رقابتی در صنعت گردشگری به منظور جذب گردشگران خارجی (مورد مطالعه: استان اصفهان)»، مجله مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای، سال دوم، شماره پنجم، صص ۹۳-۱۱۰.
۱۰. نظریان، شیرین، مختاری ملک‌آبادی، رضا (۱۳۹۵)، «تحلیل اثرات محیط‌های تأثیرگذار بر کاهش جذب گردشگر خارجی شهر اصفهان»، نشریه میراث و گردشگری، دوره ۱، شماره ۴، صص ۸۱-۱۰۳.

۱۱. وارثی، حمیدرضا، تقوایی، مسعوده شاهینودی، احمد (۱۳۹۰)، «تحلیلی بر وضعیت زیرساخت‌های گردشگری در شهر اصفهان (با تأکید بر هتل‌ها)»، مجله جغرافیا و برنامه‌ریزی محیطی، سال ۲۲، شماره پیاپی ۴۴، شماره ۴، صص ۹۱-۱۱۲.

12. Sunlu U. Environmental impacts of tourism. In: Camarda D. (ed.), Grassin i L. (ed.). Local resources and global trades: Environments and agriculture in the Mediterranean region. Bari: CIHEAM, 2003. p. 2 63-2 7 0 (Options Méditerranéennes: Série A. Séminaires Méditerranéens; n . 57)

13. Nopiyan, N & Wirawan, I (2021). The Impact of Tourism on the Quality of Life of Communities in Tourist Destination Areas: A Systematic Review, Journal of Medical Sciences. 2021 Apr 19; 9(F):129-136.

14. Ritchie, B & Inkari, M (2006). Host community attitudes toward tourism and cultural tourism development: The case of the Lewes District, Southern England. International Journal of Tourism Research 8(1), DOI:10.1002/jtr.545